

Vejlernes svømmeænder under lup

Siden 1978 har Skov- og Naturstyrelsen haft en feltstation i Vejlerne. Den indgår i det net af feltstationer, som overvåger dele af den danske natur. På feltstationen bor to til tre observatører, som i hver femdages-periode gennemfører én totaltælling, tre linietaxeringer, ynglefugleoptællinger i sommerperioden samt forskellige andre rutiner. Dette arbejde er gennemført på samme måde gennem alle 14 år, så der nu ligger et meget fint optællingsmateriale, der kan sammenlignes fra år til år.

Totaltællingerne gennemføres i løbet af én dag af to til tre observatører, der deler Vejlerne mellem sig. De kører på knallerter ad faste ruter og tæller alle delområderne fra faste punkter. Ud over fugletællingerne måles også vandstanden og saltholdigheden på en række stationer. De tre linietaxeringer, fra 3 til 12 km lange, går hver igennem af en enkelt observatør, der registrerer alle fugle inden for en fastlagt afstand.

Selve Vejlerne består af de østlige (mellem Bygholmdæmningen og Lund Fjord) og de vestlige (mellem Arupdæmningen og Tømmerby Fjord), men også Lønnerup Fjord og Fjordholmene mel-

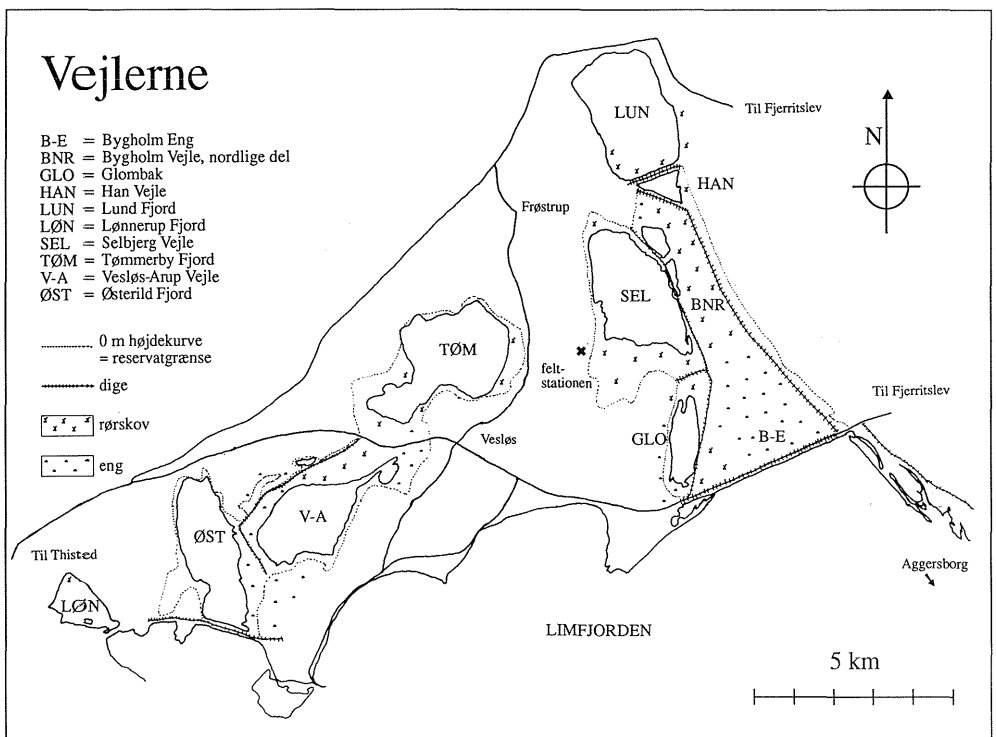
lem Bygholmdæmningen og Aggersborg tælles. Det er meget store områder, der er tale om, og en totaltælling tager det meste af en dag.

Men arbejdet er ikke slut når optællingen er i hus. Resultaterne tages ind på en computer, som via telefonnettet lagrer alle tallene i Skov- og Naturstyrelsen. Når året er slut, udarbejdes der to rapporter: en over alle optællingerne og en om ynglefuglene. Alt i alt et stort og krævende arbejde.

Resultaterne skal også bruges til andet end årsrapporter. Jeg har været hyret af Skov- og Naturstyrelsen til at analysere antallet af rastende svømmeænder i forhold til de meget varierende vandstande i Vejlerne. Det har givet nogle spændende resultater.

Ændernes antal veksler med vandstanden

Afvandingskanalerne i Vejlerne har frit afløb til Limfjorden, fordi de ud over at afvande Vejlerne også afvander store landbrugsområder. Kun i afløbet fra Bygholm Vejle er der efter aftale med ejerne isat stem, og det hænger sammen med at vandstanden i denne vejle ikke har indflydelse på vandstanden i landbrugsområder.

I løbet af året skifter vandstanden i Vejlerne mellem en høj vintervandstand og en lav sommervandstand. Der er desuden store forskelle i vandstanden fra år til år. En nedbørsrig periode med megen sydvestenvind giver høj vandstand. Dels fordi nedbøren tilfører meget vand, og dels fordi vindstuvning i Limfjorden forhindrer vandet i at løbe ud fra Vejlerne. Østenvind derimod forårsager meget lave vandstande i Limfjorden, og vandet fra Vejlerne løber da frit ud. Det siger sig selv, at længere perioder med østenvind giver lave vandstande, og det forstærkes ofte af, at sådanne perioder er nedbørsfattige.

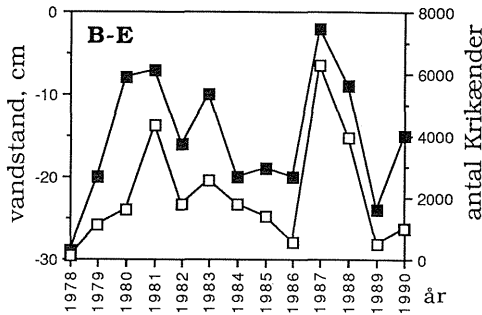
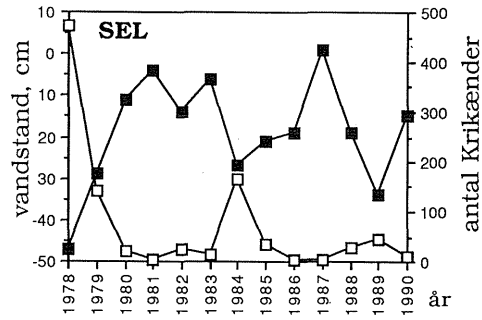
De fleste fuglekiggere som kender Bygholmengen ved, at der er en klar sammenhæng mellem vandstanden og antallet af rastende svømmeænder. Er engen mere eller mindre vanddækket i fuglenes trækperioder, myldrer det med ænder, men når engen er tør, ses der kun enkelte ænder i de få søer langs dæmningen. Men det har ikke været klarlagt ved præcis hvilke vandstande, der er mange ænder.

Bygholmengen er Vejlernes største sammenhængende engområde og den uden sammenligning bedste lokalitet for rastende svømmeænder. De højeste samlede svømmeændetal, der er registreret om foråret, er knap 10 000 i begyndelsen af april 1983; om efteråret er det omkring 30 000 i oktober/november 1987. Gråand, Krikand og Pibeand var i begge tilfælde de talrigeste.

Figuren viser de gennemsnitlige efterårsværdier for vandstand og antal Krikænder gennem årene på Bygholmengen. Kurverne følges pænt ad: når vandstanden er høj, er antallet af Krikænder det også, og omvendt. De andre svømmeænder viser de samme udsving i forhold til vandstanden. Om foråret er sammenhængene knap så pæne. De optimale vandstande ser ud til at være over kote -5 cm, når store dele af engen er vanddækkede.

Desværre er vandstanden i træktiderne som regel langt under det optimale for svømmeænderne på Bygholmengen. De sidste tre efterår har engen været meget tør, og det har medført usædvanligt lave antal svømmeænder. Der er sat et stem i slusen ved kote -20 cm, men det er for lavt, og vandstanden kommer ofte langt herunder, som f.eks. i efteråret 1991, hvor den længe lå omkring kote -35 cm.

Selbjerg Vejle er en stor lavvandet sø helt omkranset af rørskov, og her er forholdet det omvendte: de store antal (som er langt mindre end på Bygholmengen) forekommer ved de lave vandstande, hvor ænderne kan nå bunden eller vegetationen, der gror her. Figuren viser Krikand som eksempel. Men også Pibeand viser samme klare ten-

Gennemsnitlig vandstand og gennemsnitligt antal Krikænder om efteråret på to lokaliteter i Vejlerne i årene 1978-1990. SEL = Selbjerg Vejle, B-E = Bygholmengen.

dens. Om foråret er sammenhængen ikke nær så klar.

De optimale vandstande for svømmeænderne i Selbjerg Vejle ligger under kote -40 cm, hvor store dele af søens bund ligger eksponeret som mudderbanks.

Man mangler stadig viden om svømmeændernes brug af Vejlerne. Vi ved, hvor mange der er og hvor de ligger, men hvad de egentlig foretager sig ved vi ikke meget om: dagraster de blot, eller fougagerer de også, og i givet fald hvor meget, og hvilken indflydelse har dette på udbudet af føde f.eks. det følgende forår? Det er væsentlige spørgsmål, som der forhåbentlig bliver mulighed for at få besvaret.

Fremtiden

Hvad skal det her så bruges til? Jo, Vejlerne skulle meget gerne sikres ved en fredning eller lignende, og i bestemmelserne er det vigtigt at få fastlagt optimale vandstandsforhold for fuglene. Men hvad der er godt for svømmeænder i træktiden, behøver ikke at være godt for f.eks. vadefuglene, der skal

ynge på engene – de skal have nogenlunde tørre enge. Det er derfor vigtigt at få fastlagt for hvilke fugle og på hvilke tidspunkter de enkelte områder har betydning, og med dette som udgangspunkt lave forvaltningsplaner. Det kunne på Bygholmen-gen f.eks. være at sikre høj vandstand om efteråret og i det tidlige forår, så de rasiende svømmeænder har noget at snadre i, mens der senere på foråret og om sommeren skal sikres lavere vandstande til de ynglende vadefugle. En sådan dynamik i vandstanden er vigtig at opretholde.

Men der er andre interesser end fuglenes, når det gælder vandstanden. Vejleeejerne ønsker lave vandstande af hensyn til rørhøsten og kvæget. Kvæget er meget vigtigt også set fra et fuglesynspunkt, fordi det afgræsser engene og holder den for tiden stærke tilgroning med tagrør i ave. Også ejerne af de tilstødende arealer ønsker af hensyn til afstrømningen fra deres jorder lav vandstand i Vejlerne. Så alt i alt bliver det ikke nogen enkel sag at fastlægge fremtidige vandstande i Vejlerne.

David Boertmann

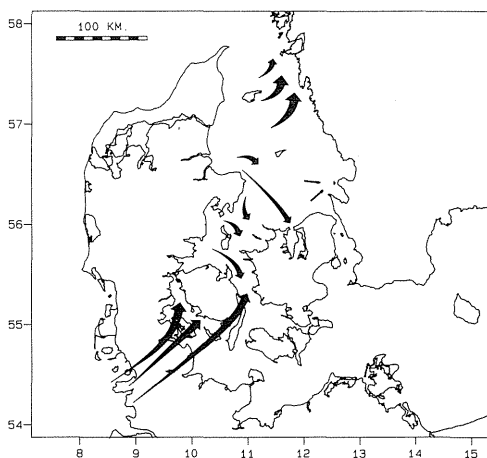
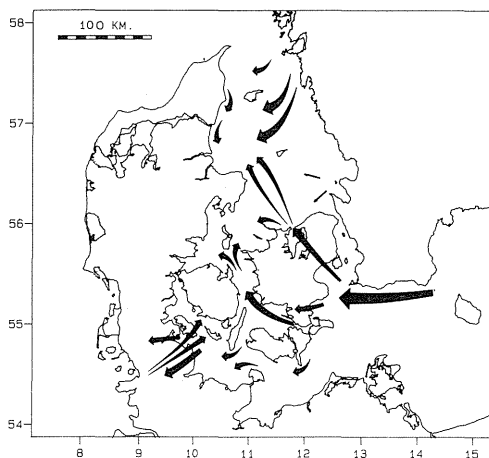
Workshop om Ederfugle

På initiativ af Henning Noer fra Danmarks Miljøundersøgelser (DMU) og Georg Nehls (Institut für Haustierkunde, Kiel) afholdtes en workshop om Ederfugle i weekenden 2.-3. november 1991 på Kalø. DMUs afdeling for Flora og Faunaøkologi arrangerede workshoppen, og en bevilling fra Nordisk Kollegium for Vildtforskning sikrede gennemførelsen med deltagere fra England, Holland, Tyskland, Danmark, Norge og Finland.

Temaet på den første dag var populationsdynamik, og på andendagen var emnerne trækbevægelser, udbredelse og fødesøgning. En række af foredragene vil udkomme som artikler i et særnummer af *Danish Review of Game Biology*.

Bestandsfremgang og stabilisering

Ederfuglens høje ægproduktion og høje voksenoverlevelse bevirker, at en lokal bestand hurtigt vil vokse, hvis æggene får lov at klække og ællingerne ikke dør pga. sygdom, fødemangel, mågeprædation eller høj parasitbelastning. Og bestandene er i perioder vokset i hele Europa indenfor de sidste 50 år, typisk med 10% pr år. Eldar Wrånes gav eksempler fra Sydnorge, hvor bestanden begyndte at vokse i begyndelsen af 80'erne: et sted taltes 4000 par i 1973, 6000 i 1983, og kun syv år senere 16000 par! De markante fremgange skyldes et heldigt sammenfald af flere forhold, hvoraf øget beskyttelse på redepladserne og øget fødeproduk-

Bevægelsesmønstre for forskellige delbestande af Ederfugle i de danske farvande i vinterhalvåret. Tiltræk af Ederfugle om efteråret (tv) samt bevægelser sidst på vinteren og tidligt på foråret (th). Ederfuglene fra ynglepladserne i Østersøen overvintrer i Vadehavet og i de indre danske farvande (dog ikke den nordlige del af Kattegat), mens de vestsvenske og sydnorske Ederfugle overvintrer i Kattegat. Fra sidst i januar trækker Østersø-Ederfuglene fra Vadehavet til de indre danske farvande, hvor de opholder sig inden trækket til ynglepladserne i marts-april (fra Noer 1991).

tion synes at være de væsentligste. Da de voksne fugles overlevelse stort set har været ens over hele Europa, har ællingernes overlevelse, og dermed rekrutteringen til bestandene, vist sig at være en vigtig og særdeles variabel bestandsregulator. Om en bestand er gået frem eller tilbage har i flere tilfælde været afhængigt af om 5% eller 10% af ællingerne overlevede.

Antallet af ynglende Ederfugle er nu stabiliseret mange steder i Holland, England og Danmark. I Finland er bestanden ligefrem begyndt at gå tilbage, og Martti Hario forklarer dette med en faldende ællingeoverlevelse grundet høj parasitbelastning og et faldende udbud af små krebsdyr, som ællingerne lever af.

Fødevalg og fordeling i vinterhalvåret

Workshoppens anden dag bød på en spændende opfølgelse af lørdagens konstatering af den generelle bestandsfremgang i de Vestpalæarktiske ederfuglebestande. Foredragene fokuserede på Ederfuglens overvintringsområder og på fuglens udnyttelse af føderessourcerne her.

De øgede bestande har betydet en stigning i antallet af overvintrende fugle i Vadehavet og i de danske farvande, hvor fuglene, som optræder i meget store, tætte flokke, kan finde tilstrækkeligt med føde gennem vinteren.

Præsentationerne om fouragering og fordeling var interessante, men efterlod samtidig en række uafklarede spørgsmål. Den eksisterende viden er især utilstrækkelig, når det gælder hvorvidt fuglens fordeling er påvirket af fødeudbuddet, og om fuglens egen fouragering påvirker fødeudbuddet i en sådan grad, at de må søge til andre områder. Karen Asfergs undersøgelse af maveindhold og

vægtvariation hos Ederfugle nedlagt i danske farvande viste, at føden primært udgøres af blå- og hjertemuslinger. Undersøgelsen indikerede desuden, at unge fugle i visse områder har en lavere vægt end de gamle fugle. Dette kan muligvis hænges sammen med, at unge fugle "skubbes ud" i periferien af de gode fourageringsområder, hvilket ser ud til at være tilfældet i Vadehavet og i Kielerbugten.

At Ederfuglens fordeling er påvirket af fødeudbuddet blev tydeligt illustreret af en undersøgelse fra den tyske del af Vadehavet, hvor kraftige vinterstorme kun efterlod større mængder af muslinger i områderne på læsiden af vadehavssøerne. Efter stormene var fordelingen af fouragerende Ederfugle ændret til primært at omfatte de områder, hvor stormene ikke havde skyllet muslingerne bort.

Henning Noers fremlæggelse af bevægelsesmønstre for forskellige delbestande af Ederfugle i de danske farvande i vinterhalvåret (se figuren) forårsagede en diskussion af, hvad der styrede de registrerede bevægelser. Der var bred enighed om, at det bør undersøges hvor og hvornår Ederfuglene opbygger de energireserver, der er nødvendige for at gennemføre ynglesæsonen. Opbygges reserverne i de danske farvande i februar-marts, før trækket til ynglepladserne, eller på ynglepladserne umiddelbart før æglægningen?

Thomas Bregnballe og
Thomas Kjær Christensen

Noer, H. 1991: Distributions and movements of Eider *Somateria mollissima* populations wintering in Danish waters, analysed from ringing recoveries. – Dan. Rev. Game Biol. 14(3): 1-32.

Laplandske Sædgæs i Nordvestjylland

Nye undersøgelser har vist, at de fleste af de Sædgæs, der trækker gennem og overvintrer i Nordvestjylland, udgør en afgrænset delpopulation, hvis beskyttelse er af særlig betydning set i internationalt perspektiv.

I juli 1987 ringmærkede Åke Andersson m. fl. fra Svenska Jägareförbundet 36 Sædgæs ud af en flok på ca 300 ikke-ynglende gæs i Åsele Lappmark. Disse gæs blev forsynet med blå halsbånd med en bogstav/tal-kombination, som kan aflæses på betydelig afstand. I vinteren 1987/88 ankom 22 af disse halsbåndmærkede gæs til Yare-dalen i Norfolk, England, som huser den største af kun to vinterflokke af Sædgæs i Storbritannien (Brit. Birds 84: 161-170, 1991). Det følgende forår blev 20 gæs med blå halsbånd aflæst i Vejlerne i Nordvestjylland; 15 af disse var fugle der havde tilbaget vinteren i England. Dermed var der konstateret en tæt forbindelse mellem Åsele Lappmark, Nordvestjylland og Norfolk.

I alle tre områder – Mellemskandinavien, Nordvestjylland og Storbritannien – er antallet og udbredelsen af Sædgæs drastisk reduceret i løbet af de sidste 100 år, selvom der ser ud til at være sket en beskedent fremgang de seneste 10-20 år.

Siden foråret 1990 har vi temmelig detaljeret fulgt Sædgæstrækket mellem Norfolk og Nordvestjylland, hvilket uventet har afsløret adskillige nye aspekter af artens udbredelse og adfærd i Thy.

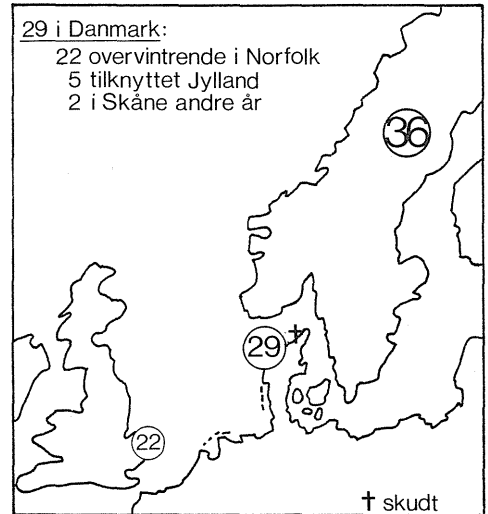
Forårstræk

De 360-480 Sædgæs, som overvintrer i Norfolk, forlader sædvanligvis rasteplasserne dér mellem begyndelsen af februar og begyndelsen af marts.

I foråret 1990 blev alle 14 halsbåndmærkede gæs, der havde overvintret i Norfolk den samme vinter, fundet i Nordvestjylland, og i 1991 blev 13 af de 14 set igen. Forårsrasteplasserne var seks forskellige, dårligt kendte lokaliteter i Thisted og Hanstholm kommuner. Ud fra tilstedeværelsen af halsbåndmærkede fugle kunne det ses, at flere fouragerings- og rast-flokke opretholdt en konstant størrelse; selv om de af og til fouragerede på samme mark var de alligevel ofte delt i grupper.

I februar/marts 1991 var der omkring 1650 Sædgæs i Nordvestjylland, opdelt på fire grupper. I tre af disse, på ialt 1350 gæs, var der fugle med blå halsbånd.

1) SYDTHY-gruppen (Sjørring Sø m. fl. lokaliteter): 450 som havde overvintret dér.

Antal af halsbåndmærkede Sædgæs i Åsele Lappmark i juli 1987, som senere er aflæst i Jylland og Norfolk, England. (Desuden er 6 aflæst i det sydlige Sverige, ifølge Åke Andersson.)

2) DE VESTLIGE VEJLER: 150 som formodentlig havde overvintret dér.

3) HANSTHOLM-gruppen (Hanstedreservatet m. fl. lokaliteter): 570, inklusive hovedflokken på 380 fra Norfolk, resten fra ukendt vinteropholdssted. (Yderligere 180 gæs var ikke særligt knyttede til nogen af disse grupper.)

Den fjerde gruppe, fouragerende i DE ØSTLIGE VEJLER og tilstødende dele af Hanherred, talte 300 fugle i starten af marts 1991 (flere kom til senere), og indeholdt ingen blå halsbånd. Til forskel fra de andre tre øges antallet af gæs i denne gruppe undertiden midt om vinteren. Der er en klar adfærdsmæssig forskel og ingen opblanding med de andre grupper, kun 10-40 km væk.

Det præcise tidspunkt for afrejsen fra Nordvestjylland er ukendt, men ud fra de regelmæssige optællinger, som Vejlernes Økologiske Feltstation foretager i Vejler-området, er det sandsynligt, at de fleste trækker nordpå sidst i april. Da Sædgæs ankommer til det sydlige Lapland de sidste dage af april, foregår trækket til ynglepladserne formentlig direkte uden stop.

Sædgæssene i Thy yngler i Lapland og overvintrer i Østengland. Foto: Claus Eriksen.

Efterårstræk

Sædgæs menes at blive på ynglepladserne i syd-Lapland indtil september (Vår Fågelverld 49: 7-14, 1990). De første ankommer normalt til Norfolk midt i november, men størstedelen er først til stede fra midt i december. Så hvor gæssene opholder sig "i mellemtiden" på vejen mellem Åsele Lappmark og Norfolk var i lang tid et mysterium.

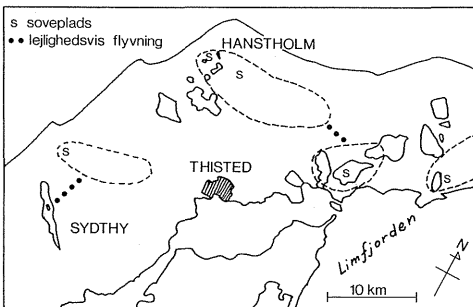
Efter rapporter om fire Halsbåndmærkede gæs i Nordvestjylland i efteråret 1990 foretog vi en grundig eftersøgning i landsdelen i oktober og starten af november 1991. Mindst 12 af de 14 Halsbåndmærkede "Norfolk-gæs" fra den foregående

sæson blev fundet (yderligere ét Halsbånd fik vi ikke aflæst). To andre fugle med Halsbånd, som formentlig overvintrer i Sydthy og Vejlerne, blev også fundet. Denne gang kunne kun to grupper udskilles:

1) HANSTHOLM/SYDTHY-gruppen: 1100-1200 gæs fouragerede ved Sjørring Sø (Rosvang) og i Hanstedreservatet. Som sove- og rasteplass anvendtes Hanstedreservatet. Op til 100 af disse fugle kunne af og til ses i de vestlige Vejler.

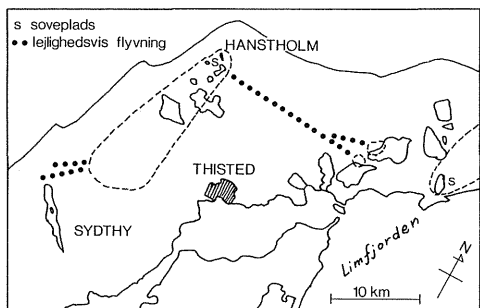
2) DE ØSTLIGE VEJLER: under 100 som, ligesom om foråret, var adskilt fra hovedgruppen.

FORÅR 6.-16. marts 1991

Forskellige grupper (se teksten) af Sædgæs i Nordvestjylland 6.-16. marts 1991.

EFTERÅR 21.10-4.11 1991

Forskellige grupper (se teksten) af Sædgæs i Nordvestjylland 21.10-4.11 1991.

Føde- og habitatvalg

I modsætning til de Sædgæs, der overvintrer i Sverige og Østdanmark, og som ofte fouragerer på spild fra rodfrugtafgrøder og vintersæd, lever Norfolk-Nordvestjylland-gæssene udelukkende af græs og sumpplanter. I modsætning til andre gåsearter i Vestjylland fouragerer denne Sædgåsepopulation ofte på små, afsides beliggende parceller, hvor fuglene holder sig skjult bag hegn, diger og i lavninger i landskabet. Det er karakteristisk, at de fouragerer – og hviler – på og omkring små søer fjernt ude på heder, i klitter eller plantager. De er "the geese of moorland", sådan som de engang var kendt i Skotland, og denne særlige delpopulation af Sædgæs har således stædigt fastholdt en oprindelig "lifestyle" i både Nordvestjylland og Norfolk.

Trusler

I Nordvestjylland er markarbejde, først og fremmest pløjning, og om efteråret jagt de to vigtigste faktorer, som begrænser antallet af fourageringslokaliteter, gæssene kan benytte. Jagt har den mest direkte virkning på gæssene, både gennem øget dødelighed og i form af forstyrrelser på opholdsstederne. Ud fra egne observationer og samtaler med lokale jægere vurderer vi, at gennemsnitligt mindst 30-40 Sædgæs bliver dræbt hver jagtsæson (september-december) ved Sjørring Sø. Derudover skydes omkring 10 Sædgæs årligt i Vejlerområdet, og totalt skønner vi, at der i området bliver skudt mindst 50-60 Sædgæs hvert år.

Synkroniserede tællinger i Norfolk og Jylland i efterårs/vinter-sæsonerne 1988-91 har vist, at denne delpopulation ret konstant består af kun 1150-1300 gæs. Et årligt jagtudbytte på 50-60 vil betyde en ekstra dødelighed på 4-5%, men tab p.g.a. anskudninger betyder yderligere ekstra dødelighed. Visse år har ungeproduktionen kun udgjort 8-10% af bestanden.

Beskyttelse

I Storbritannien blev jagt på Sædgæs forbudt fra 1981 p.g.a. deres lave antal og meget begrænsede udbredelse. Gennem justeringer af den landbrugsmæssige udnyttelse har man forsøgt at sikre de afgræssede enge i Norfolk, som gæssene fouragerer på, og det er planen, at et naturreservat skal etableres på den vigtigste lokalitet.

Da denne population heller ikke beskydes i Sve-

rige, er det kun i Danmark den udsættes for jagt. Jagttiden i Danmark strækker sig fra 1. august til 31. december.

Det har været nævnt (Nordjyllands fugle, 1979) at antallet af Sædgæs i Nordvestjylland var lavest i perioden 1940-1974, med en vis stigning derefter. Ved Sjørring Sø har maximumtællingerne de sidste to år (1200-1300) været højere end tidligt i 1980erne (500-680). Jagtforbudet i England fra 1981 og præciseringen af den færdselsfri zone i de centrale dele af Hanstedreservatet i maj 1982 (ny bekendtgørelse + skiltning) kan have været faktorer, der har påvirket bestandsudviklingen positivt det seneste tiår.

Den tidligere konstaterede store nedgang i den Sædgåsebestand, der yngler i Midtsverige, ser ud til at have været forårsaget af jagt, både på ynglepladserne og i træk- og overvintringsområderne (Vår Fågelvärld 49: 7-14, 1990). Det er helt sikkert, at en fremtidig beskyttelse og genopbygning af denne særlige Sædgåsebestand afhænger af en passende sikring og forvaltning af eksisterende og potentielle yngle-, fælde-, fouragerings- og rastepladser i de tre involverede lande.

På trods af at vi stadig kun har begrænsede data til belysning af populationsdynamikken, er det vor opfattelse, at forudsætningen for en stigning i bestanden bl.a. er indskrænkninger i Sædgåsejagten i de tre nordvestjyske kommuner, der huser lokaliteter af afgørende betydning for denne delpopulation, både om vinteren og i træktiderne. En lokal særfredning, som man f.eks. kender for Blisgåsen på Nordfyn og den Store Skallesluger i Sønderjylland, Storstrøms og Fyns Amter kunne evt. komme på tale.

Til slut en opfordring til folk, som kigger på gæs i Vejlerne og Thy: kig efter de blå halsbånd (stort lodret "H" plus to tal på den anden led), og hvis du/I får aflæst Sædgæs, vær så venlig at give besked til J. P. K. på Vejlernes Feltstation på nedenstående adresse (eller tlf. 97 99 13 39).

Mariko Parslow-Otsu
Orchard Cottage, Kingston
Cambridge CB3 7NJ, England

Jørgen Peter Kjeldsen
Vejlernes Økologiske Feltstation
Lyngvej 15
7741 Frøstrup